

ЧУРАПЧЫ
ОРОЙУОНУН
КАБЫАТА

№ 81 (7466) © 1993 жыл. От айыны 10 күн. Суббота © Сыйаната 1 солк. 50 харчы

ҮРҮҢ ИЛГЭ АСТАНАН ТАХСАР СЫАБАР

П. СЫРОВАТСКАЯ.

Ихэнх энгэр сэхэдэлэр сүхжүүнэн сүүнү нититинэн
ахтархыг булукун ололоролор. Күннэлэр республи-
ка тыгтыл халхалыгтыбата олорон тагаарар боро-
дуусуулатыл үс гыммыттан бигрлэж нэринин био-
хиллэр. Олох сирдэнэр хыахтар тийгэрнэн олго-
со сатылр дуу-дурдаахтар. Ону баара өрүстэр нир-
билтэринир олорор буолан өрүү сипкэ тийгээнэ, ку-
раалынча сэлээнэ эрбидэнэлэр. Үрүктэр хастыи
да сип буола-буола сүүрүлэлэр. Онто да сүх хыахтар
даа сирдэх уоттаа, дьон сиргэ кини. сүүнү хыаэн.
сирлоду төпөнлэрэ үлээн эрбидэр өссө хиллэ-
нэр тийгэр Аны Алдан, Алын бито сүүрүктэри-
нэн таяаан сүтэр тайга сирдэллэннэлэнэ. Олох ты-
ны буолбут уу өссө обин сирдэллэннэн сүүрүнэн чэ-
нийбит сирдэллэннэн алактар үрүктэр кураалыга
ахтархыг курааллар-хатаалар дьон үлүүрү. Сип-
тыгтыл «Исүтин» халхалыга (02 02 93) (1) Фона-
рны «Идеология доржон бигрлэж не бигрлэж» дьэн
хастыиыата тыхыиыата. Олохтор биллэнн үлэ Ал-
дан кураал тайгыгар сипа сирдэллэнн эрдэнэн ала-
ктар, рилсэн, сипэр кыбылэн, сирдэллэнн нир-
хыахтар атыа-халхалыга (Биртэр) сирдэллэнн нир-
хыахтар метр тууу маха нилла буолбут дэлэр
да журналистик ил хастыиыатыгар олохторхир илс
хастарлар сир бигрлэктэрин тулуун сууруу дуо?

ТОММОККО ТОХТОТОР ОРДУК. ТОҔО?

**БҮТЭЙНГЭР: ААТТААХ
ҮЧҮГЭЙ АЛТЕРНАТИВА**

Онон бийиги санаабытыгар, тимир суол Дьоксуускайга диэри кэлэн дьаһаны омуруттан тутулуга суох миннэхэ эмэ туһанырылаабыр адытара адыас ал-бэх буолуо. Сотору бүтэн туһаны адалбит улуу ту-тууга үтүмөн үгүс үбү харчыны матайдааһын—ту-тах дьаһаны. Ону аһан айылбабыт ордуң аллары-ныһы, омурут олоҕо оҕолуһа быһымыһыны...

Оттон таһаарыт кэлэрэ наада. Таас чогуу таһа-арар эмэ сөптөөх. Атын суолу суол (альтерна-тива) бүтүннү суох бөлөхтө дуо? Бийиги санаабы-тыгар, баар. Буолуулар буолан—ааттаах үчүгэй аль-тернатива.

Алдан өрүс алын сүүрүгэр нэмэ суох элбэх сап-наастаах Хаптаҕай иһинигэр тэнэ суох үчүгэй хаа-чыстыбалаах таас чоҕ саппааһа көстүбүтэ. Геолог-тар омуна суох уонча сиргэ булан саппааһын бигэр-тэтэрэн тураллар. Олортон билигин таас чоҕ Дьа-барыкы Хаптаҕыгар эрэ хостонор Саха сирин хаас да оройуоннарын хааччылар. Олүөнэ устун итиннэ муоранан тизилэн Японияга, Софрууу, Корейга атыгыа барар. Манна сылга 1 мөлүһүн кэрнэгэ тонна чоҕ хостонор. Ону «Якутголь» кылаабынай горнига П. Н. Васильев балтараанники төгүл элбэ-тэр кыах баар диир. Итиннэ таһынан Алдан унга би-рэгэр «Надежда», Керби-Луговское, Нижне-Средне-Верхне-Туматское, Хандыгское, Черемховское дии-чэ баайдаах сирдэр булдулан, чинчилэн туһага тахсаары күүтэ сыталлар. Хаачыстыбата үчүгэй буолан быдан элбэх үбү-харчыны иллэрэр кыах-таахтар. Таһаарас тизибит суднолар ону төнөөлө-рүгэр Томмоко тимир суолга тириэрдэхтэрин сөп.

Онон бийиги атынбит маннаах. Тимир суолу Том-моко диэри тутан баран тохтотор сөп.

Өлүөнэ өрүһү өбүтэлэрибит түн былыргыттан өрүү үс үлэр үстээх диин хоһуйаллар эбит. Атын-нин үһүнүн эмэ улуу өрүстөр Алдан уонна Бү-лүү буолуохтарын сөп быһылаах. Таһаары та-һыга Өлүөнэ эбэ хотун ити үс үлэр үһүн үһүннэрин кыаһын толору туһаныах баара. Бу

айылга барахсан айыт улууһунаннах бааһа буолар. Ону ситэ туһамманыт өрүү хомолтолоох.

Урут Алдан өрүһү Томмоко диэри судно сыл-дыр гына дьиргэтэр туһунан сорук турбат этэ. Ону санаабыт да хопһото, үтүт да уйбата. Ити-ни наукалар академияларын филиалын үлэһитэ Б. Н. Белизский дьаһыстана сылдыһыттаага, эл-бэх экономический ааһылары оңорон үрдүк ко-дүүстээх буолуон дакаастаабыта.

Тимир суол Томмоко кылааһына онуун кыах үө-күүрүн туһунан бийигини кытары көпсөтүгэ Саха сиринэҕэ уу суолун тосударственой предприятие-тын кылаабынай инженерэ Г. А. Ухов уонна Олүө-хүмэтээҕи өрүс пароходствотын холбоһугун кылаа-бынай инженерэ В. Н. Смердов бигэрэттилэр.

Өрүс суднолара Алдан устун бийигин Уус-Майага диэри көҥүл усталлар. Онтон үһөз 100—300 метр уһуннаах уонча кумах харгылар Тимон өрүс төрдүттөн Утуну диин бөлүөлүнэ диэри бааллар. Ону сиргэ Суннагиннан үрэх төрдүттөн икки кило-метр алларга уонна Чагда бөлүөлүн таһытар Ууру-скай диин ааттаах таас харгылар бааллар. Олору земснарядтарынан итиннэ дьаһи тэптэрэн сэттэ метргэ диэри дьиргэтээх ууга үлэлтир японскай бульдозердарынан ыраастыыр кыах билигин толору баар.

Итичэтигэр Томмоко тимир суолунан кэлэн наардаммыт таһаары Алдан өрүһүнэн сүүрүк хоту уһуннаан Алдан, Уус-Майа, Амма, Томпо, Чурап-чы, Таатта, Уус-Алдан оройуоннарыгар, оттон Ле-манан аллара да, үһөз да уонна Бүлүү эргин тиз-дэххэ сөп этэ. Алдан өрүс унга биэрэгэр Хаанды-гада таһаарас хараллар улахан базаны оңорон, онтон бүүр суолунан Оймонкөн, Абый, Муома, Верхоян-скай, онтон да атын оройуоннарга тизлэр кыах үө-күүр. Ол Дьоксуускайтан тизлэрдээхэр быдан барыс-таага чуолкай.

Бүлүү өрүһүн түгэзэ кумах, сүүрүгэ наһыл. Онон иһинин оңорор Алданааһар быдан адыһах ороскуоттаах буолуохтаах. Алданынан Томмоттон кэлэр таһаары үргүлдү Сунтаарга, Ньурбага,

Үһөз Бүлүүгэ, Бүлүүгэ тириэрдэн экономическай өртүнэн эмэ барытаах. Таһаары эрэ уаһыа буо-луо дуо, дьон сиргэ да аһаанырытар төһөлөөх су-дургу, абыраллаах буолуох этэй.

Итиннэ сиргэ өрүс флотун саҕардыа, ордуң хап-таҕай түтэхтээх (плоскодонный) ууга, чычаастык олоһор суднолары атыаһыны соруга турар. Ону омуң дейдуларыгар эрэ буолбатах, урукку Союуу-т иһингэр эмэ оңоролор, Томмоттон Дьоксуускайга диэри кэлэр массыына суолун үчүгүйдик оңорор буоллар едонидабытыгар, Хапаласка, Намга, Мэнэ-Хапаласка, Горнайга да кэлэр таһаары көмүгэр тизилэххэ сии эбит буолуо.

Итиннэ барытыгар, биллэн турар, үгүөрү сөүс үп-харчы наада буолуо. Ол эрээри тимир суолу ту-тардааһар быдан адыһах көрдөнүө, Хапа уонна от-тон энологическай, демографическай, социальная өртүнөн барыһа?

Түмүкүтүгэр маннаахы этэбит. Бийиги ыстатыһа-бытын иһин эгэр уонна иһин оройуоннаар олохтоох-торо таба өйдөөн өйүөхтэрэ, үөһэттэн-аллараттан ыйыһы-һардыһы катаспаһы, олохтоох Сэбиэттэр сессияларыгар, коллективтар, иһилиһиннэ муннах-тарыгар дьүүлүһэн Үрдүкү Сэбиэт бу боппурүһү иһаһин өртүлэн көрөрүн модьүһуохтара диин эрэһэбит. Бүлүү уһаһыа олохтоохторун эко-логическай нэдэһнэри кыһаалабат наада. Хойутаан баран хобону тыһаһыт туһата суох.

Иван МОСКВИТИН,
геолого-минералогическая наука кандидата.
Инокентий ПОИСЕВ,
экономическая наука кандидата.
Гаврил ПОПОВ,
филологическая наука кандидата.
Дмитрий НОГОВИЦЫН,
географическая наука кандидата.
Агит КОНСТАНТИНОВ,
географическая наука кандидата.
Филипп ОХЛОПКОВ,
Журналистар союзтарын чилиһэ.

**Мэнэ-Хапалас, Чурапчы, Уус-Алдан, Таатта, Амма, Нам, Хапалас,
Горнай оройуоннарын дьаһалталарын баһылыктарыгар, народнай
депутаттар райсоветтарын председателлэригэр**

АҔАБАС СУРУК

Саха Республикатын Үрдүкү Сэбиэтэ дьоксуус-кай утарытыгар диэри тутар туһунан уурааһы ыһы-на. Дьитиннэ, ити суолу тутар эрдэ, Томмоко аа-дан тохтоотох баара. Үп-ас өртүнэн кыаһырдыхы-тына, аһаһан өртүнэн элбээтэхтиһинэ, сөптөөх аны-гылыы технология (ордук чогуу хостоһун, маһы туһаныы айгэтигэр) көһүннэһинэ, баһар, итинни-к сорук туруоруллуон сөп эбитэ буолуо. Дьэ ити иһин бийиги, Саха омуң генералдугар улахан охсуулаах тутуу саздалааһы гына диин, «Кылым» хаһыакка бу дьыл бэс ыйын 15 күнүгэр «Томмоко тохтотор ордук. Тоҕо?» диин ыстатыһыны таһаартардыбыт. Онон сибээстээн эһигиттэн маннаах суоллары көр-дөһөбүт:

1. Ити ыстатыһыны оройуон хаһыатыгар бэһэ-тээн иһинг көпсөтүһүннэ тэриһэргит буоллар. Оччоҕо сөптөөх общественнай тыл-ас үөскүө этэ.

2. Сельсоветтар, райсовет сессияларыгар көрөн, иһилиһиннэ, коллективтар муннахтарыны ыһыа уураах ыһынан Үрдүкү Сэбиэткэ түһэрэр буоллар, бука, хотоһулаах буолуо этэ. Үрдүкү Сэбиэт уу-раага көтүрүлээ иһигиһэ тимир суолу тутуу тохто-тулуо суоҕа. Баһар, сорохтор ол суол манна кэлэ-

рэ ыраах, онуоха диэри элбэх уларыһыы тахсыа дии саһахтара. Онуун буолбатах, мекылаат база-лары, шахтердар олоһор куораттарын тутуу, суол аһаар сирин ыраастааһын, шпалалары бэлэмнэ-һин эһиги үлэтэ урутаан ыһаһыллыада. Онон саҕа-ланан хааллаһына, ону кыһаан тохтотор күүс суох буолуоҕа.

Бука диин эһигиттэн көрдөһөбүт—бу сырыһага олоһон биэрэр хайдах да табыллыбат. Дьонго сэр-гэзэ өйдөтүң.

Бийигини таба өйдөөң: тимир суол тутуутун бу-катын утарар дьон буолбатахтыт. Бийиги эрдэ, иһилин кыаһырдыхытына тутуохпут. Бийиги Рос-сия көмөтүһүн Томмоко да диэри туттаһытына сөп. Россия онтон ордук көмөлөһөр да кыага суох буолуо.

Дьон бүтүүн турунааһына эрэ бу эмэ бийиги түсүтүтүр улахан охсуулаах улуу тутуу тохтоон эрэр кыахтааһын эһиэхэ бу аһаҕас суругу оройуон хаһыатынан көҕүө дьон-сиргэ ыһаһар диин суруй-дубут.

Бары үтүөнү ыһта Н. Москвитин, Н. Поисев, Г. Попов, Д. Ноговицын, А. Константинов, Ф. Ох-лопков.

Биридиллэн кыттарга күһэллэбит

Ааспыт ый бүтэһик күн-нэригэр Чита уобалаһын ох саанан ыһыга аһаҕас чемпионата буолан аас-тыта. Оһоо барыта 7 ха-маанда кыттыбыта. Манна кыргыттар уонна дьахтал-лар бөлөхтөрүгэр араһаан күрэхтэһилэр, онон ордук хаһыһылаах буолла. Дой-ду араас мунунтарылтан чакчы күүстээхтэр түмүс-түлэр, бэйэ кыаһын били-минт эрэ спортсмен сими-тибэккэ кыттар кыахтааһа. Бу улахан уонна эһиги-тээх түһүлгөзэ Саха сй-

риттэн Чурапчытааһы республиканскай спортив-най орто интернат-оскуо-ла IX кылааһын бас-тыг үөрөнөөччүтэ Аня Стасова кыттыһы ыһла. Кини уолсайынан кыһа-на суохтун күрэхтэстэ. Дьахталлар бөлөхтөрүгэр үс наан дойдутааһы кы-лаастаах итиннэ 10 спорт-маастара кыттыһылар. Итинни күүстээх састаа-һа бийиги Аныбат 10-с буолбутун хайтааһа эрэ буолбутун кыһаһа сөп. Оттон бийэтин туһаан-наах бөлөһөр 17 нымс

күрэхтэстэ. Манна Аня эрэллээхтик бастаата.

Күрэхтэһин түмүгүнэн упражениеда Аня Стасо-ва 575, Рыжжа Гамбожа-пова 529, Арина Дабасева 524 очкоһу ыһылар. Со-тору Москвага кытты-лыһахтаах Россия күрэхтэ-һитигэр Аня кыһаһылаа-на. Бу улахан бочуот. Итинни эһигиттээх күрэх-тэһилэргэ кыттыһа ба-дэмнэһингэ билигин би-һиэхэ усулуобуйа суох. Спортнай оскуолага оҕу-нан ыһы маһыһын тутуу кыһаһылар. Быйыл үлэ-дэ иһингэр түбэлтэтигэр кы-

Мария ПОПОВА,
оройуонига оҕуһа ыһы
федерациятын
председателэ.

Норуот маастара, уран Гликерия Афанасьевна гарбахтаах оһуордугут Гли-керия Афанасьевна Пота-пова тиниһит иһин-күүһүн көрбүт эрэ саниһар, кэрэх-симр, Кини тиниһит, оһуор-даабыт иһтэрэ үгүстүн көрдөрүллэн, араас быһе-танналарга туруоруллубут-тара. Оттон кини өр сыл-лаах үлэтин көрдөрөр персональнай быһастаһа-тын быһыһыан оройуон-нааһы кыһаһы үөрөтөр музейга сылдыһыттар билсэбиттэрэ.

Т. Кардашевский
фототи.

